

VÝVINOVÉ ANOMÁLIE A PATOLOGICKÉ NÁLEZY NA LEBKÁCH Z RODINNEJ KRYPTY V RUINÁCH KOSTOLA SV. KATARÍNY PRI DECHTICIACH, OKR. TRNAVA.

Silvia Bodoriková

Katedra antropológie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského, Mlynská dolina B2, 842 15 Bratislava, Slovensko, e-mail: bodorikova@fns.uniba.sk

Abstract: *Developmental defects and pathological changes on skulls from family crypt in the St. Catherine church ruins near village Dechtice, district Trnava.* Three aristocratic families (the Labszánzkys from the Korlátko castle, the Erdődys and the Apponyis) were buried in St. Catherine church during the 18th century. Skeletal material from one of three crypts was examined. It is not sure to which family the skeletal remains belong, although the historical sources indicate the Labszánzky family. The present article provides results of pathological changes and developmental defects investigation on craniological material. Analysis provided interesting examples of traumatic lesions, occipitocervical border shifting, metopism, non-synostotic plagiocephaly and coronoid hyperplasia.

Key words: developmental defects, traumatic lesions, skulls, St. Catherine church, Dechtice

Úvod

Ruiny kláštorného komplexu sv. Kataríny sa nachádzajú 20 km severne od Trnavy neďaleko obcí Dechtice a Naháč.

Archeologický výskum na tejto lokalite začal v roku 1997 pod dohľadom Archeologického ústavu SAV v Nitre. V roku 1999 prevzalo archeologický dozor Západoslovenské múzeum v Trnave. Úlohou výskumu je overiť písomné údaje o počiatkoch kláštorného komplexu (Urminský, 2000).

V rokoch 2000 a 2001 bola na lokalite odkrytá časť obvodového muriva kláštornej budovy a krypty v lodi kostola (Urminský, 2002). Archeologickému výskumu v lodi kostola predchádzal geofyzikálny prieskum, zameraný na vyhľadávanie krypt a iných dutín. Vďaka tomuto prieskumu sa podarilo lokalizovať 3-4 miesta indikujúce prítomnosť dutín, pričom výrazná anomália bola zaznamenaná na ľavej strane lode pri vstupe (Pašteka a Zahorec, 2000). Tu sa mala podľa kanonickej vizitácie z roku 1782 nachádzať jedna z troch šľachtických krypt. Následná sonda v tomto priestore odkryla čiastočne deštruovanú a zasypanú kryptu.

Krypta bola vybudovaná z tehál, jej vnútorný priestor mal obdĺžnikový pôdorys s rozmermi 350 x 190 cm a v jednej tretine bol predelený priečkou (Obr. 1). Krypta bola pôvodne zaklenutá valenou klenbou, ktorá končila tesne pod podlahou kostola. Vo všetkých zásypových vrstvách sa nachádzali kostrové pozostatky premiešané so stavebnou sutinou a kamennými článkami. V anatomickej polohe sa našla len jedna neúplná kostra, ktorá ležala na dne krypty. Z rakiev sa zachovalo len niekoľko zlomkov dreva zdobeného pologuľovitými a hviezdicovitými nitmi. Medené, pôvodne pozlátené, nity boli zoskupené do písmen, avšak zlý stav rozpadajúceho sa dreva nedovolil text rekonštruovať (Urminský, 2002).

Výskumom bola preukázaná viacnásobná manipulácia s kostrovými pozostatkami. Po zrušení kláštora v roku 1786 boli hrobky viackrát vykradnuté. Podľa písomných prameňov sa prvé násilné vniknutie do šľachtických hrobiek uskutočnilo v roku 1793. Ďalšie vykrádania prebiehali v 19. storočí, kedy boli kostol i kláštor systematicky devastované obyvateľmi okolitých dedín, ktorí ich rozoberali na stavebný materiál. V tomto období bola tiež rozobratá

dlážka kostola i klenba krypty. Niektoré kosti boli vyhádzané z rakiev na povrch a neskôr boli opätovne vhodené do hrobky spolu so stavebnou sutinou.

V kostole sv. Kataríny boli v priebehu 18. storočia pochovávané tri šľachtické rody, Labsánszki z panstva Korlátka, Erdödyovci a Apponyiovci. Priradenie kostrových pozostatkov niektorému z nich ostáva nejasné, i keď písomné pramene naznačujú, že by mohli patriť príslušníkom rodiny Labsánszkych, pánov hradu Korlátka.

Metódy

Kraniologický materiál bol spracovaný štandardnými morfoskopickými a morfometrickými metódami (Martin a Saller, 1957, Knussmann, 1988). Pohlavie bolo stanovené na základe stupňa sexualizácie (DS) podľa Acsádiho a Nemeskériho (1970) a využité boli tiež niektoré diskriminačné rovnice Gilesa a Elliota (1963) a Gilesa (1964). Vek dožitia bol odhadovaný podľa obliterácie švov endokránia (Acsádi a Nemeskéri, 1970) a ektokránia (Meindl a Lovejoy, 1985) a abrázie zubov (Lovejoy, 1985).

V rámci antropologickej analýzy sa okrem vývinových anomálií sledovala aj prítomnosť traumatických zmien, ako sú napr. zlomeniny, depresné zlomeniny, sečné poranenia a pod.

Kostrový materiál sa momentálne nachádza na Katedre antropológie PriF UK v Bratislave, po jeho spracovaní bude uložený späť do krypty v ruinách kostola sv. Kataríny.

Výsledky a diskusia

Vzhľadom na to, že takmer všetky kosti ležali premiešané v zásype, museli byť lebky analyzované samostatne a zvlášť boli hodnotené kosti postkraniálneho skeletu. Výnimkou je len torzo jedného jedinca, ktoré ležalo v anatomickej polohe na dne krypty.

Na základe počtu dlhých kostí, bolo zistené, že v krypte sa nachádzali pozostatky minimálne 27 jedincov. Počet lebiek je nižší, rozlíšiť sa podarilo 24 lebiek v rôznom stupni zachovalosti. Niektoré fragmenty sa nepodarilo priradiť žiadnej z lebiek, preto je možné, že aj počet lebiek v krypte bol vyšší. To, koľko jedincov bolo v krypte skutočne pochovaných sa dá odhadnúť len veľmi ťažko. Podľa archeológa, je krypta príliš malá na to, aby v nej mohlo byť uložených viac ako 20 jedincov. Predpokladáme, že časť kostrových pozostatkov sa sem dostala sekundárne z inej krypty, v čase keď boli hrobky prekopávané a vykrádané.

Pre uľahčenie identifikácie boli lebky označené písmenom K a číslicami od 01 do 24, sánky boli označené písmenami SK a číslami 01-07 a 10-11.

Sečné poranenia

Pravdepodobne najzaujímavejšia je lebka K 04 s vyhojeným sečným poranením na pravej temennej kosti nad temenným hrbolom. Otvor má nepravidelný oválny tvar, rozmery 30 x 15 mm, jeho pozdĺžna os zvierá so sutura sagittalis asi 45° uhol. Okraje otvoru sú úplne hladké a z vnútornej strany je dobre vytvorený kalus. Daný jedinec žil s týmto poranením minimálne mesiac, pravdepodobne však aj dlhšie (Obr.2). Podobné sečné poranenia boli v minulosti zrejme pomerne časté. Beňuš et al. (2000) našli pri antropologickom výskume osária datovaného do 15. až 18. storočia až 17 % lebiek s rôznymi typmi zásekov.

Zaujímavý je tiež tvar záhlavia tejto lebky, pri pohľade z boku je sploštené a pretiahnuté smerom nadol (Obr. 3), čo je pravdepodobne dôsledok polohovania (tlaku podložky na lebku).

Lebka patrila jedincovi mužského pohlavia (DS = + 0,90) vo veku 30-50 rokov (adultus II - maturus I). Cranium je dobre zachované, povrch kostí je žltý s hnedými škvrkami, šupina záhlavnej kosti, ľavostranný processus mastoideus a ľavý uhol sánky sú sfarbené na zeleno v dôsledku uloženia v blízkosti kovových predmetov.

Posun okcipitocervikálneho okraja

Lebka K 05 má na prednom okraji záhlavného otvoru vytvorený prekondylárny hrbolek okrúhleho tvaru s priemerom asi 4 mm (Obr. 4). Hrbolček vzniká ako následok mierneho posunu okcipitocervikálneho okraja smerom kraniálne. Zároveň je pod kondylmi vytvorený zdvojený canalis nervi hypoglossi, ktorého vytvorenie sa tiež spája s týmto posunom. Pri úplnom kraniálnom posune má prvý krčný stavec obyčajne nekompletne vytvorený predný i zadný oblúk (Barnes, 1994). Pretože v tomto prípade atlas nebol k dispozícii, nie je možné urobiť v tomto smere presnejšie závery.

Pohlavie jedinca sa nepodarilo určiť (DS = - 0,19), vek dožitia bol odhadnutý na 20-40 rokov (adultus).

Metopizmus

Sutura metopica persistens sa vyskytovala na dvoch lebkách, K 15 a K 07.

Lebka K 15 bola pomerne zle zachovaná, najmä jej báza a tvárová časť boli vo fragmentovanom stave. Stupeň sexualizácie (- 0,52) naznačuje, že lebka mohla patriť žene, ktorá sa dožila 20-25 rokov (Obr. 5).

Druhou lebkou so zachovaným metopickým švom je K 07, ktorá je zaujímavá aj tým, že má výrazne asymetrické neurokranium (Obr. 6). Keďže všetky švy na lebke sú otvorené, jej deformácia nie je výsledkom ich predčasného zrastu. V tomto prípade môže ísť o nesynostotickú plagiocefáliu. Táto deformácia býva rozšírená u detí, ktoré sú v prvých týždňoch života ukladané na chrbát a podložka im tlačí len na jednu stranu záhlavia.

Na základe obliterácie endokraniálnych švov a abrázie zubov bol vek jedinca odhadnutý na 20-24 rokov (adultus I). Hodnota DS + 0,69 indikuje mužské pohlavie.

Anomálie a posttraumatické zmeny na processus styloideus

Vyhojená zlomenina processus styloideus sa nachádzala na pravej spánkovej kosti lebky K 09 (Obr. 7). Takéto zlomeniny vznikajú buď priamym násilím, alebo náhlym stiahnutím svalov, ktoré sa v tejto oblasti upínajú (Bláha, 1963). Processus styloideus má dĺžku asi 10 mm, je zhrubnutý a na konci rozšírený, línia lomu je šikmá.

Naproti tomu, ľavostranný výbežok je predĺžený, jeho dĺžka je 41 mm. Táto anomália vzniká ako dôsledok osifikácie časti, alebo celého ligamentum stylohyoideum. Osifikácia celého väzu sa predpokladá vtedy, ak je dĺžka výbežku väčšia ako 25 mm. Táto anomália sa v populácii vyskytuje v 2-4 % a je častejšia u mužov (Barnes, 1994). U mladých ľudí je osifikácia lig. stylohyoideum zvyčajne asymptomatická. U ľudí stredného veku nastupujú problémy s prehĺtaním, pocity pichania a bolesti v hrdle a v uchu a bolesti hlavy (Barnes, 1994).

Hodnota DS + 0,68 indikuje mužské pohlavie, vek jedinca bol stanovený na 40-60 rokov (maturus II).

Rovnakú anomáliu mala vytvorenú aj lebka K 12. V tomto prípade však zosifikovalo celé pravostranné ligamentum stylohyoideum. processus stylohyoideus má dĺžku asi 40 mm a je ohnutý smerom mediálne (Obr. 8).

Lebka patrila mužovi (DS = + 0,71), ktorý sa dožil 30-50 rokov (adultus II - maturus I).

Hyperplázia processus coronoidei

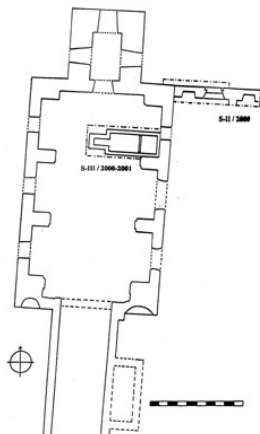
Hyperplázia predných výbežkov mandibuly bola vytvorená na dvoch samostatne nájdených sánkach: SK 05 (Obr. 9) a SK 06 (Obr. 10) a na sánke, ktorá patrí k lebke K 03. U prvých dvoch spomínaných sánok nebolo možné odhadnúť ani vek, ani pohlavie jedincov, ktorým patrili. Lebka K 03 patrila jedincovi mužského pohlavia (DS = + 1,38) vo veku 30-50 rokov (adultus II - maturus I).

Hyperplázia processus coronoidei je zriedkavý, pravdepodobne dedičný defekt, ktorý zabraňuje úplnému otvoreniu úst. Väčšina prípadov bola popísaná u mužov (Barnes, 1994).

Literatúra

- ACSÁDI, GY., NEMESKÉRI, J., 1970: History of human life span and mortality. Budapest, Akadémiai Kiadó, 346 pp.
- BARNES, E., 1994: Developmental Defects of the Axial Skeleton in Paleopathology. University Press of Colorado, 330 pp.
- BEŇUŠ, R., MASNICOVÁ, S., THURZO, M., 2000: Traumatické lézie na lebkách z osária kaplnky sv. Jakuba v Bratislave (15.-18- storočie). *Bull. Slov. antropol. Spoloč.*, 3: 1-4.
- BLÁHA, R., 1963: Rentgenologie kostí a kloubů. Státní zdravotnické nakladatelství Praha, 860 pp.
- GILES, E., 1964: Sex Determination by Discriminant Function Analyses of the Mandibula. *Am. J. Phys. Anthropol.* 22:129-136.
- GILES, E., ELLIOT, O., 1963: Sex Determination by Discriminant Function Analysis of Crania. *Am. J. Phys. Anthropol.* 21: 53-68.
- KNUSSMAN, R., 1988: Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Band I: Wesen und Methoden der Anthropologie. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart-New York, 744 pp.
- LOVEJOY, C. O., 1985: Dental Wear in the Libben Population: Its Pattern and Role in the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *Am. J. Phys. Anthropol.* 68, 1:47-56.
- MARTIN, R., SALLER, K., 1957: Lehrbuch der Anthropologie. Gustav Fischer-Verlag, Stuttgart, 661 pp..
- MEINDL, R. S., LOVEJOY, C. O., 1985: Ectocranial Suture Closure: A Revised Method for the Determination of Skeletal Age at Death Based on the Lateral-Anterior Sutures. *Am. J. Phys. Anthropol.*, 68, 1: 57-66.
- PAŠTEKA, R., ZÁHOREC, P., 2000: Interpretation of microgravimetric anomalies in the region of the former church of St. Catherine, Dechtice. *Contribution to Geophysics and Geodesy*, 30, 4: 373-387.
- URMINSKÝ, J., 2000: Výskum kláštorného komplexu sv. Kataríny pri Dechticiach, IN: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 1999, s.143-144, 229.
- URMINSKÝ, J., 2002: Pokračovanie výskumu kláštorného komplexu Sv. Kataríny pri Dechticiach. IN: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v r. 2001, v tlači.

Táto štúdia vznikla ako súčasť vedeckého projektu UK/41/2002: „Antropologická analýza kostrových pozostatkov z kláštorného komplexu sv. Kataríny pri Dechticiach, okr. Trnava.“

Obr. 1: Pôdorys krypty v kostole sv. Kataríny (Urminský, 2002)
Fig. 1: Crypt ground-plan in the St. Catherine church (Urminský, 2002)

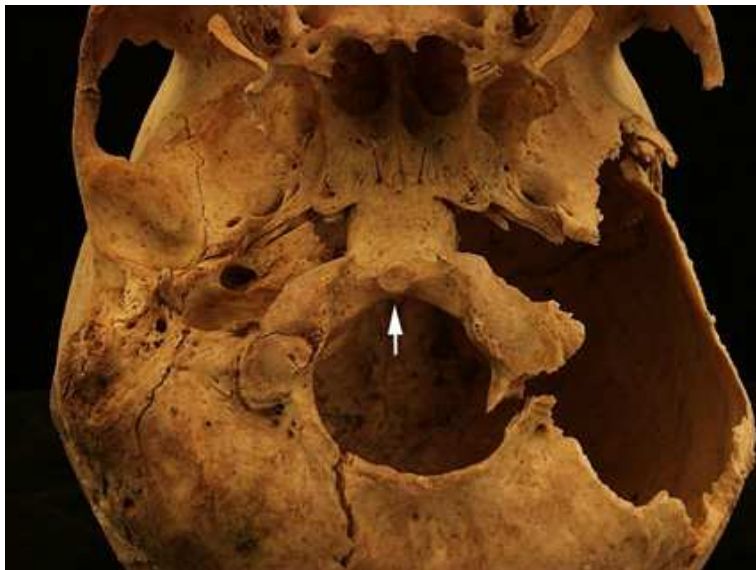
Obr. 2: Vyhojené sečné poranenie na pravej temennej kosti na lebke K 04

Fig. 2: Skull K 04 - healed sword wound in the right parietal bone

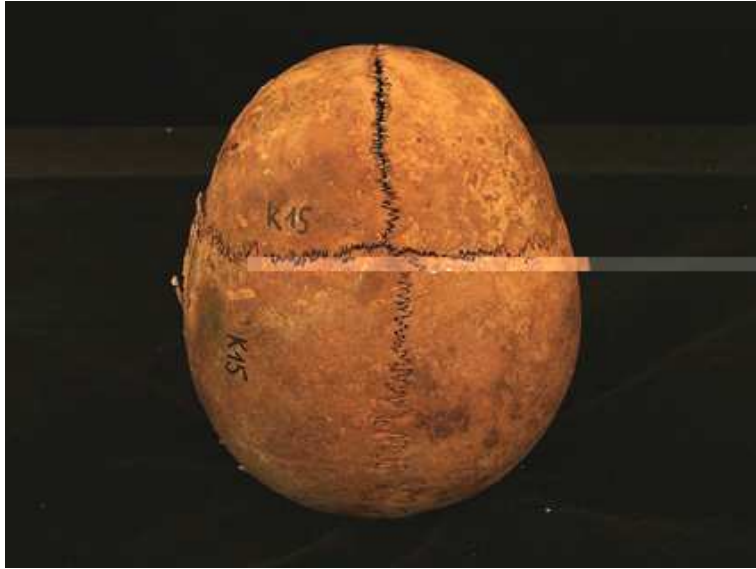
Obr. 3: Sploštené a smerom nadol pretiahnuté záchlavie na lebke K 04

Fig. 3: Skull K 04 - plane and elongated head

Obr. 4: Prekondylárny hrbolček na lebke K 05

Fig. 4: Skull K 05 - precondylar tubercle

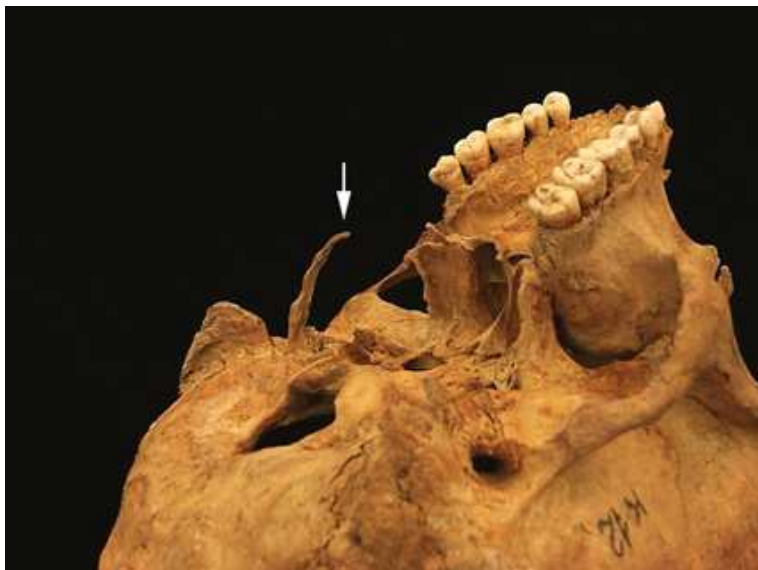
Obr. 5: Sutura metopica persistens na lebke K 15
Fig. 5: Skull K 15 - sutura metopica persistens

Obr. 6: Sutura metopica persistens a asymetria neurokránia lebky K 07
Fig. 6: Skull K 07 - sutura metopica persistens and neurocranial asymetry

Obr. 7: Vyhojená zlomenina pravostranného processus styloideus na lebke K 09
Fig. 7: Skull K 09 - healed fracture of the right styloid process

Obr. 8: Abnormálne predĺžený pravostranný processus styloideus na lebke K 12
Fig. 8: Skull K 12 - abnormal elongated right styloid process

Obr. 9: Hyperplázia processus coronoidei na sánke SK 05
Fig. 9: Mandible SK 05 - coronoid hyperplasia

Obr. 10: Hyperplázia processus coronoidei na sánke SK 06
Fig. 10: Mandible SK 06 - coronoid hyperplasia

Všetky fotografie zhotovil Michal Poljak.
 All photos were made by Michal Poljak.